

❖ דיון של האבני נזר בסוגיית הגמרא

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן לח

קשה טובא בהסוגיא דסילקא ולפתא הנ"ל, למה דסלקא דעתיה דרב כהנא דלאו לדבק עבדי לה. אם כן אפילו תבשילא דסילקא דלא מפשי בה קימחא יברך בורא מיני מזונות, דהיינו דרב ושמואל "כל שיש בו מחמשת מינים מברך בורא מיני מזונות. אף דשם לא מפשי ב"י קמחא ודובשא עיקר" ע"ש. ודוחק לומר דהיכי דלא מפשי בה קימחא בסילקא ידע רב כהנא דלדבק עבדי לה. דאדרבה מהגמרא משמע דהא דשדי בה טפי לדבק עבדי לה. ומעט קמח עושין לאכילה. ואף על פי כן אינו מחויב לברך בורא מיני מזונות:

האבני נזר שואל מה חשב רב כהנא. לכאורה הוא ידע שרב ושמואל אומרים שאם יש דגן מברכים מזונות. ובשלב הראשון בסוגיה הוא לא חשב שהוסיפו את הקמח כדי לדבק. אם כך, לכאורה היה אמור להיות פשוט לו לברך מזונות!

לכן האבני נזר אומר שבעצם יש שלושה מצבים:

ה) על כן נראה לשיטת התוס' הנ"ל ד"ה אי דרב ושמואל. כשעושין אותו לסעוד הלב. דזה פעולת הדגן שסועד הלב. על כן אם מתכוין לכך אפ"י הוא מיעוט אינו טפל לגבי שאר דברים. כיון דשאר דברים אינם סועדים הלב כמו דגן. ולפי זה כשנותן הקמח כדי ליתן טעם בתבשיל אין זה דינו של רב ושמואל דכל שיש בו כו'. ותלי אם הקמח הרוב. או שאר דברים הרוב. אבל אם הוא לדבק בעלמא שהוא טפל לגבי שאר דברים. אפילו הדגן הרוב מברך על שאר דברים ופוטר הדגן

עיקר הייחודיות של הדגן היא שהוא מזין יותר מכל מין אחר. אם זה ייחודו, הרי שברכת הדגן גוברת על כל ברכה אחרת רק אם מוסיפים את הדגן למטרות תזונה. אם כך, יש שלושה מצבים:

- א. אם הוסיפו את הדגן למטרת תזונה, ברכת הדגן תגבר.
- ב. אם הוסיפו את הדגן כדי לתת טעם, דינו ככל נותן טעם אחר, ואזי יש ללכת אחר רוב התבשיל.
- ג. אם הוסיפו את הדגן כדי לדבק, הוא אינו מוגדר כאוכל, אלא כדבק, ולכן נתעלם ממנו.

וחזר בו רב כהנא דרבוי הקמח הוא לדבק וטפל אל הלפת. ואף דמעט קמח לכוונת אכילה. הרי הלפת הרוב נחשב עיקר לגבי המעט קמח ורבוי הקמח הלא לדבק בעלמא הוא:

ו) העולה מזה לשיטת התוס' ג' חילוקים בדבר. אם הכוונה בעירוב הקמח לסעוד הלב: אפילו הקמח מיעוט מברך בורא מיני מזונות. והיינו דרב ושמואל. והיכי שאין כוונתו לסעוד, ומכל מקום מתכוון לאכילה, תלי הדין: אם הקמח הרוב מברך בורא מיני מזונות. ואם שאר מינים הרוב מברך כברכת שאר מינים. והיינו סלקא דעתיה דרב כהנא. והיכי שאין מערב לכוונת אכילתו. אפילו קמח הרוב מברך כברכת שאר מינים:

אך הרמב"ם אינו מחלק כך. לכן האבני נזר אומר שלשיטתו הדיון מתחיל בגלל שאין בסילקא כזית בכדי אכילת פרס:

ז) אבל הרמב"ם [ברכות פ"ג ה"ו] כתב דאפילו נתן הדגן רק כדי ליתן טעם בתבשיל מברך בורא מיני מזונות אפילו הדגן מיעוט. וכן כתב בשיטה מקובצת [לט ע"א] להדיא דאם רק מכוון לאכילת הדגן גם כן מברך בורא מיני מזונות אפילו הדגן מיעוט. וקשה לדידהו קושיה הנ"ל, דאם כן למאי דסלקא דעתיה דרב כהנא, אפילו דסילקא יברך בורא מיני מזונות. אך ישוב לזה לפי דברי השיטה מקובצת שם שאם אין בו כזית בכדי אכילת פרס בדגן מברך כברכת שאר מינים. ואם כן נפטר דסילקא דלא מפשי ביה קימחא היינו שאין בו כזית בכדי אכילת פרס:

❖ טעם כעיקר בתערובת קמחים

הגמרא במספר מקומות (לדוגמא במסכת חולין דף צח ע"ב) אומרת ש"טעם כעיקר", כלומר, נוכחות של טעם בתבשיל משפיעה על דין התבשיל. לדוגמא, אם החלב או השמנת נותנים טעם בתבשיל, הוא ייקבע כחלבי, וכנ"ל לגבי בשר. אם איסור התערובת בתבשיל ונתן בו טעם התבשיל כולו נאסר באכילה, ואם לא נתן בו טעם התבשיל לא נאסר.

אך במסכת עבודה זרה (דף סז ע"א) ישנה הבחנה בין "טעמו וממשו", עליו לוקים, ו"טעמו ולא ממשו", עליו אין חיוב מלקות.

הראשונים מציעים מספר הסברים להבחנה זו של הגמרא. אחת המפורסמות היא הסברו של רבינו חיים מבעלי התוספות:

רא"ש מסכת חולין פרק ז סימן לא

ורבינו חיים ז"ל פירש ד... 'טעמו וממשו' קרי כשיש כזית בכדי אכילת פרס, דאז הוי כמו ממשו של איסור. כיון דיש כל כך מן האיסור שבתוך אכילת פרס אוכל כזית נעשה כולו איסור. והאוכל ממנו כזית לוקה וטעמו ולא ממשו היינו היכא דליכא כזית בכדי אכילת פרס ואף על פי שנתן האיסור טעם בהיתר אין לוקין עליו ואף על גב דטעם כעיקר ילפינן מקרא. מסתבר לומר דלא החמירה תורה בנתינת טעם של איסור בהיתר להופכו לאיסור כשהיתר כ"כ יותר על האיסור

כלומר, גם בתוך עולם נתינת הטעם יש שתי רמות. יש נתינת טעם בסיסית, כתבלין שנמצא ונוכח בתבשיל אך אינו מאוד משמעותי בו. ויש מצב בו הטעם הוא כממשות – כאשר מדובר ב-1/8-1/6 מהתבשיל, במצב זה אנו מתייחסים לתבשיל כולו כחלק הזה. לדוגמא: אם בשר טרף נמצא בתבשיל: אם יש יותר מ-1/60 בשר ביחס לתבשיל, התבשיל נאסר באכילה, משום שנותן בו טעם. אך אם הוא יותר מ-1/8, האיסור משתלט על התבשיל, ולוקים על כל כזית וכזית שבתבשיל זה!

טענת המאמר מרכזי מתבססת על העיקרון הזה: יש הבדל בין ברכת 'מזונות' על עצם נתינת הטעם של הדגן, לבין אחרונה על כזית מהתבשיל. כדי להתחייב בברכה אחרונה על חלק הדגן שבתבשיל, הוא צריך להיות משמעותי כמו היחס שהיה אוסר את התבשיל ולוקים עליו. כמו ששם כזית בכדי אכילת פרס גורם לכל התבשיל כולו להיחשב גוף האיסור (לדוגמא, לעניין מלקות על אכילת כזית איסור), כך אם יש כזית בכדי אכילת פרס של דגן, יש לברך את הברכה האחרונה של הדגן על כל כזית ממנו.